

НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЯ КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА

У XXI стагоддзі, пры агульным націску глабалізацыі, мы яшчэ маем магчымасць назіраць шэраг з'яў культурны мінуўшчыны, якія, нягледзячы на архаічнасць, наіўнасць, мінімалізм сродкаў выразнасці і ў нечым нават падманліваю немудрагелістасць і прымітывізм, дапамагаюць чалавеку лепш зразумець сваё месца ў сучаснай культуры, сфармуляваць сваё стаўленне да яе. Часам гэтыя з'явы даводзіцца разглядаць дваяка: яны адначасова носьбіты і прагрэсіўнай, і рэакцыйнай пераемнасці. Але пры пабудове аптымальнай панарамы «мазаікі» суіснавання розных тыпаў культуры ў XXI ст. бяспрэчна, што пытанне нават не ў тым, каб кваліфікаваць той ці іншы факт паводле вышэйпамянёнай шкалы. Для дакладнага прагназіравання будучых культурных працэсаў значна важней знайсці найбольш аб'ектыўныя і аптымальныя ацэначныя кантэксты.

Увогуле культурная спадчына чалавецтва – надзвычай буйная і глыбінная з'ява. Частка яе занатавана ў пісьмовых дакументах, гэта – гістарычная культурная спадчына (спадчына пісьмовай традыцыі). Разважанні храністаў і аўтараў летапісаў, творы антычных філосафаў і літаратараў, адміністрацыйныя і прававыя нарматывы мінулага – буйны складнік нашага светапогляду і асновы сучаснай культуры. Звычайна мы выдатна разумеем іх «літару» (форму), аднак з разуменнем іх «духу» (зместу) часам бываюць складанасці. Таму цяпер усё большую ўвагу надаюць культурнай спадчыне, якая захавалася «жыўцом», «літара» і «дух» якой перадаваліся спрадвеку вусным шляхам [1, 55]. Гаворка ідзе пра т. зв. спадчыну вуснай традыцыі (oral heritage of humanity) ці, як найчасцей гавораць (разумеючы пры гэтым менавіта *непісьмовы, вусны* аспект), нематэрыяльную культурную спадчыну (intangible heritage of humanity). Сёння ёсць падставы сцвярджаць, што, нягледзячы на урбанізм

і глабалізацыю, у сучасным свеце адначасова існуюць такія з'явы, як руралізацыя і традыцыяналізм. Гэта – сведчанне таго, што нематэрыяльная культурная спадчына, яе светапоглядныя асновы настолькі глыбока «ўбудаваны» ў структуру еўрапейскай культуры, што сучасны чалавек не жадае іх страціць і імкнецца захаваць нават у часы татальнага панавання тэхнагеннасці і інфарматызацыі [2, 10].

Сёння пры аналізе месца нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў структуры культуры XXI стагоддзя варта прыгадаць асноўныя *канцэпты*, якія датычацца іх узаемадэяванняў. Як вядома, структура – нейкая базавая перадумова чагосьці, як бы падмурак і рыштаванне разам. Сістэма – пэўнае адзінства элементаў, якія разглядаюцца ў дынаміцы, у развіцці. Структура і сістэма культуры – гэта яе будаўнічы каркас, трымаючыя канструкцыі з устойлівых і дынамічных элементаў. Культура – агульнапрынятыя ў межах пэўнай супольнасці формы арганізацыі мыслення і паводзін. Нематэрыяльная культурная спадчына – руральныя звычаі і абрады, тэхналогіі народных промыслаў, творы і манера выканання жанраў аўтэнтчнага фальклору, якія існуюць у побыце этнасу і перадаюцца вусным шляхам.

Погляды на гэты прадмет не былі аднолькавымі. У рацыяналістаў сістэма і структура культуры тлумачыліся як вытворныя ад Універсіума ці Соцыума, якія тут вызначаюць структуру і сістэму (у Гегеля – Абсалютная Ідэя, у Фіхтэ – «я», у Маркса – спосаб вытворчасці, а ў ім – вытворчыя адносіны).

У XXI ст. рацыяналістычнае тлумачэнне культуры даюць пераважна тыя навукоўцы-культурологі, якія абапіраюцца перадусім на інфармацыйна-камунікатыўны падыход да культуры (г. зн. на кібернетыку, інфарматыку, семіётыку, эканоміку і тэхналогіі). Такі падыход у некаторых адносінах вельмі патрэбны, але ён дае ў асноўным залежнасці ад знешніх фактараў, а ці можна звесці культуру толькі да вытворнага ад іншага?

Лічыцца, што формы культуры – гэта абагульненая сукупная выява яе сутнасных частак (ці элементаў), якія ўтвараюць пэўнае адзінства: мастацтва, рэлігія, мараль, філасофія, навука і інш., якія трымаюць у сабе традыцыю, але ў пэўнай ступені залежаць ад гістарычных умоў.

Тып культуры – гэта пэўная сукупнасць розных прыкмет духоўнасці, што ўзніклі на глебе гістарычна дадзеных геаграфічных, антрапалагічных, псіхалагічных, гаспадарчых абставін (клімату,

прасторы і часу, рэлігіі, псіхалогіі народа і г. д.). Напрыклад, можна гаварыць аб усходнеславянскім тыпе культуры, маючы на ўвазе нешта агульнае для ўсіх усходніх славян (этнічная прастора: раўніны, лясы, рэкі, узвышшы, курганы, стэп; дрэвы як асноўны будаўнічы матэрыял; візантыйска-праваслаўнае веравызнанне як першапачатковы хрысціянскі кампанент і г. д.). Неабходнасць і заканамернасць існавання розных тыпаў культуры прызнаецца большасцю вядучых культуролагаў XX ст. (Бярдзьеў, Шпэнглер, Тойнбі і інш.). Розныя тэорыі даюць розныя адказы, у дыскусіях нараджаецца ісціна, якая для кожнага прачытваецца і адкрываецца індывідуальна. Сапраўды, чалавек усведамляе сябе чалавекам дзякуючы таму, што ведае сваю мінуўшчыну, карані сваіх продкаў – тое, адкуль выйшла яго нацыя, сацыяльная група, атачэнне і г. д. Калі ён далучаны да культуры, то валодае пэўнымі *формамі наводзін і мыслення*, якія знітаваны тымі ці іншымі каштоўнасцямі, традыцыямі, нормаў з гістарычнай мінуўшчынай. Большасць з гэтага амаль несвядома перадаецца пры міжасабовых побытавых кантактах, прычым пераважна вусным шляхам. Таму нематэрыяльная (духоўная) спадчына ў гэтым кантэксце – неад’емны складнік структуры і сістэмы культуры ўвогуле, без якога немагчыма самаўсведамленне чалавека. Менавіта дзякуючы гэтаму культура бытуе ў якасці адмысловай, уласцівай толькі людскому свету, непрыроднай рэальнасці.

У сучасным свеце, калі мінулыя традыцыйныя сувязі распадаюцца асабліва хутка і на змену прыходзяць усё больш абстрактныя формы адносін, што касмапалітызуюць людскую свядомасць, надзвычай важна падтрымліваць сувязь чалавека з мінуўшчынай, традыцыямі, не даць згаснуць выпрацаваным гісторыяй пазітыўным гуманістычным каштоўнасцям. Таму цікавасць да этнаэкалагічнага і этнакультурнага выхавання, пошук шляхоў спалучэння каранёвай этнаэкалогіі і выхаваўчых, адукацыйных, рэкрэацыйных практык – патрэба часу. Можна сказаць, што соцыякультурная практыка (прынамсі ў Беларусі) тут крочыць наперадзе тэорыі. Напрыклад, напрыканцы XX ст. паралельна з глабалістычнымі тэндэнцыямі ў рэкрэатыўнай сферы акрэслілася тэндэнцыя да руралізацыі і ўзмацнілася цікавасць да гістарычнай нацыянальнай архаікі. Мы нечакана сталі сведкамі такіх з’яў сучаснай культуры, заснаваных на ўзорах нематэрыяльнай культурнай спадчыны, як фальклорны рух (з 1960-х гг.), рух гістарычнай рэканструкцыі (з 1990-х). Трэба дадаць,

што яны аказаліся даволі ўстойлівымі, схільнымі да самаарганізацыі і нават спалучэння з афіцыйнай культурай XXI ст. Сённяшняя крэатыўная моладзь апранае не толькі панкаўскую і байкерскую джынсавую і скураную уніформу, але і этнічныя (гістарычныя) касцюмы сваіх продкаў, імкнецца пераняць іх мастацтва і лепшыя культурныя здабыткі. Наколькі заканамерны і незваротны такія працэсы – пакажа час, але ігнараваць іх нельга.

Удзельнікі фальклорнага руху Беларусі XXI ст. – калектывы «Верас» (педагог-лідэр Таццяна Пладунова) і «Калыханка» (педагог-лідэр Ларыса Рыжкова)

Натуральна, што нематэрыяльная культурная спадчына існуе перадусім у традыцыйнай (вясковай) культуры, але відавочна, што захавалася яна і ў паводзінах гараджан (у пэўных формах, тыпах і г. д.) [3, 323]. І менавіта яна, дзякуючы наяўнасці пераемнасці, надае культуры народа адзінства, што адыгрывае ролю фактару трансляцыі, сувязі, упарадкавання і г. д. Пераемнасць у культуры – шматгранны грамадскі працэс, абумоўлены канкрэтнымі сацыяльна-эканамічнымі і палітычнымі перадумовамі, а на сучасным этапе таксама і прафесійнай кампетэнтнасцю навуковых супрацоўнікаў (што займаюцца пытаннямі засваення плёну мінуўшчыны), узроўнем планавання, службай інфармацыі і інш.

Трэба адзначыць, што ў распрацоўцы праблематыкі пераемнасці культуры айчынная культуралогія дасягнула пэўных поспехаў [4, 313], тым не менш сёння асабліва заўважна, што асэнсаванне пераемнасці паводле ўкаранёнай матрыцы «прагрэсіўны-рэгрэсіўны» не заўсёды дастатковае. Аналіз багата якіх падзей мінуўшчыны паводле гэтага тыпу не дапамагае высветліць пытанне, якім чынам даследаваная падзея адбівалася на соцыякультурным працэсе.

Бясспрэчна, што вывучэнне асаблівасцей нематэрыяльнай культурнай спадчыны ва ўмовах глабалізацыі, унікальных сваім гістарычным маштабам, інтэнсіўнасцю і глыбінёй уплыву на ўсю культурную творчасць, належыць да найважнейшых праблем пераемнасці і культуры. Засваенне культурнага фонду мінуўшчыны сёння характарызуецца тым, што перавагу набываюць не стылявыя і фармальныя рысы мінулай культуры, а яе суцэльнае і ўсебаковае асэнсаванне з тою мэтай, каб суб'ект гэтага асэнсавання мог зразумець сябе арганічнай часткай адзінага культурастваральнага руху гісторыі.

Ва ўмовах глабалізацыі каштоўнасці і дасягненні толькі тэхнагеннай цывілізацыі, якія б вялікія яны ні былі, не здольныя забяспечыць адэкватнае, усёабдымнае навуковае спасціжэнне культурнай спадчыны. У сувязі з гэтым сёння асабліва востра паўстае пытанне аб стварэнні прадуманай канцэпцыі сацыяльных, палітычных, псіхалагічных і культурных умоў пазнання нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якая невынішчальная з структуры сучаснай культуры, забеспячэння яе ў жытковага (жыццёвага, побытавага) функцыяніравання і трансляцыі.

Літаратура

1. *Дорошевич Э. К., Мартысюк І. Г.* Миф как явление культуры // Прырода, чалавек, культура: праблемы гармоніі: матэрыялы навук. канф. (Мінск, 25–26 сак. 2003 г.). Мінск, 2003.
2. *Дубавец С. І.* Вострая брама: беларускі культурны кантэкст на мяжы стагоддзяў. Мінск, 2005.
3. *Итс Р. Ф.* Введение в этнографию. Л., 1974.
4. *Калацэй В. В.* Велікодная абраднасць у святле тэорыі камунікацыі: пытанні міжкультурнага кантэксту святаў першай веснавой поўні // Прырода, чалавек, культура: праблемы гармоніі: матэрыялы навук. канф. (Мінск, 25–26 сак. 2003 г.). Мінск, 2003.